

Debatt om arbetsvärdeläran

Innehåll

Jan Otto Andersson: Om arbetsvärdelärens giltighet.....	1
Ernest Mandel svarar:.....	4
Jan Otto Andersson:Replik.....	7

Jan Otto Andersson: Om arbetsvärdelärens giltighet

Ernest Mandel: Inledning till marxismens ekonomiska teori. Zenitserien Nr 1, tidskriften Zenit och Bo Cavefors förlag, 83 s, Kristianstad 1968, Skr 6:-

Den i Sverige mest spridda introduktionen till marxistisk ekonomisk teori är en liten skrift av Ernest Mandel, som tidigare utgetts i stencilerad form, men som nu för första gången tryckts på svenska. Trots det ringa omfånget försöker Mandel att såväl göra en popularisering av Marx' ekonomiska teorier (inklusive teorierna om främlingskapet) som en sammanfattning av sina egna tankar om nykapitalismen. Han måste givetvis råka i svårigheter. Han borde ha nöjt sig med att definiera de centrala begreppen och att ställa de väsentligaste problemen. I Mandels tappning framstår Marx' ekonomiska teorier som fristående från hans allmänna teorier om samhällsformationernas struktur och utveckling och Mandel drar ett löjets skimmer över dem genom sin iver att på några rader "bevisa" deras riktighet.

Här skall jag inte ta upp mer än en aspekt av Mandels arbete, hans sätt att behandla arbetsvärdeläran. Denna aspekt blir så mycket viktigare som Mandel själv menar att satsen att "en varas bytesvärde bestäms av den mängd arbete som krävs att producera den" utgör grunden för all marxistisk ekonomisk teori. I detta skiljer han sig dock antagligen från många marxistiska ekonomer som knappast skulle vara villiga att framhäva arbetsvärdelärens betydelse så starkt som Mandel.¹

I sin behandling av arbetsvärdeläran försvårar Mandel läsningen genom att inte göra en tydlig distinktion mellan värde, bytesvärde och pris. Inte heller anger han teorins historiska giltighetsområde eller dess brister som prissbildningsteori. Vidare verkar det vara mer övertygande att betrakta arbetsvärdeläran som en kritisk teori, med vars hjälp det är möjligt att peka mot en annan och överlägsen samhällsordning, än att se den som en bevisbar teori om tingens egentliga värde. Jag skall i tur och ordning ta upp Mandels tre "bevis" för arbetsvärdelärens giltighet och se huruvida dessa faktiskt utesluter andra tänkbara värdeteorier. Jag tror att en sådan genomgång kan säga oss något om hur vi borde betrakta arbetsvärdeläran.

Bevisen

Det första beviset är *det analytiska*, enligt vilket man inget annat finner än kostnaderna för arbetskraft om man sönderdelar en varas pris i dess yttersta beståndsdelar. I priset ingår kostnader för arbetskraft, v , och för produktionsmedel, k , (de senare kan i sin tur framställas med hjälp av annan arbetskraft och andra produktionsmedel, osv.) samt mervärdet, m , i form av räntor, arrenden och skatter. Detta mervärde går visserligen inte att direkt hänföra till de arbetare som deltar i produktionen av varan ifråga, men det är en del av det totala mervärdet

¹ Att Mandel själv inte tar sitt påståande på allvar visar han genom att i sitt avsnitt om nykapitalismen inte baserar sig på arbetsvärdeläran utan framför allt på Kondratieff-cykeln, en konjunkturcykel som Mandel, och så vitt jag vet gäller detta även andra nationalekonomer, inte lyckats att förklara på ett ur teoretisk synpunkt acceptabelt sätt.

som produceras av arbetarna tagna i klump. (Konkurrensens art fördelar mervärdet på de olika ägarna av produktionsmedlen på ett sätt som gör arbetsvärde-läran mindre lämplig som prisbildningsteori.)

”Beviset” kan emellertid lika ”väl” användas för en helt annan värdeteori. Vi kan tänka oss att det finns en klass av slav- och jordägare och en av slavar. För slavägarklassen tagen i klump utgörs kostnaderna för varje produkt av kostnaderna för slavarbetet, verktygen och jorden, som krävs för framställandet av produkten ifråga. Kostnaderna för slavarbetet och verktygen kan i sin tur återföras till kostnaderna för annat slavarbete och andra verktyg jämte kostnaderna för den jord som krävs för ”produktionen” av slavarna och verktygen. Vi kan fortsätta att reducera slavägarnas kostnader för en bestämd produkt på detta sätt tills vi kan säga att dessa helt uttömts av ”priset” på jord. En sådan ”jordvärdelära” saknar inte historiska paralleller och dess ”sanning” är kanske uppenbar för jordägarklassen, men däremot knappast för slavarna, de må sedan matas med skarpsinniga analytiska bevis för teorins giltighet.

Mandels andra bevis är *det logiska*. Enligt detta är den enda gemensamma egenskapen hos de varor som är utbytbara att de är produkter av mänskligt arbete i abstrakt mening. Följaktligen måste det vara denna egenskap som bestämmer deras bytesvärde. Visserligen är även alla produkter som finner köpare nyttiga, bruksvärden för någon, men Mandel hävdar att det inte kan vara denna egenskap som bestämmer det intressanta värdet – bytesvärdet. Han skyndar sig att påpeka att detta bevis är ”både abstrakt och ganska svårt och åtminstone på en punkt kommer fram till olösta frågor”, men tillägger att kritiken av marxisten trots detta inte har lyckats vederlägga det.

Den liberala gränsnytteteorin, en bruksvärdelära, hävdar givetvis att varje produkt som köpes har den egenskapen att den är nyttig för köparen (jmf. narkomanen som maximerar ”nyttan” på kort sikt) och dess företrädare skulle alltså lika väl som Mandel kunna använda sig av ”det logiska beviset”. De skulle dessutom kunna peka på speciella produkter, konstverk och villatomter, vilkas ”värde” uppenbarligen inte motsvaras av det arbete som de krävt. Men deras argumentering är inte desto mindre av klasskaraktär. I ett samhälle med stora inkomstskillnader kan endast personer med höga inkomster och mycket fritid betrakta samtliga varor som potentiella bruksvärden. För den fattige arbetaren har segelbåten, fracken eller det kolorerade lyxbandet inget bruksvärde. Han arbetar för att kunna betala för bostad, mat och kläder. Det vore orimligt att i hans situation betrakta lyxartiklarnas nyttighet för de förmögna som konstituerande deras värde. Däremot kan han förstå att det nedlagts arbete på skapandet av varje produkt och att det alltså måste vara detta arbete som gör dem värdefulla. Men han kan knappast logiskt bevisa sin uppfattning för de förmögna eller deras nyttoteoretiker.

Ett tredje ”bevis” för riktigheten hos arbetsvärdeläran är *det absurda*, vilket enligt Mandel är det ”elegantaste och mest moderna”. Han tänker sig ett samhälle där allt arbete av levande människor helt och hållet försvunnit, dvs. en automatisering till 100 %. Kan under sådana förhållanden bytesvärdet fortleva? Nej, säger han, en situation där varorna fortfar att betinga ett pris trots att ingen längre arbetar för en lön är absurd. ”Detta bevisar teorins riktighet. I det ögonblick som det mänskliga arbetet försvinner, försvinner också värdet.”

Med detta bevis lyckas Mandel inte skjuta gränsnytteteorierna i sank – tvärtom skapar han flera problem för arbetsvärdeläran. Detta på grund av att han inte visar att all knapphet upphävs i och med att knappheten på arbetskraft försvinner. Det låter sig nämligen tänkas att flera nyttigheter förblir knappa (och värdefulla i nyttoteoretisk mening) samtidigt som det variabla kapitalet, v , går mot noll och mervärdesatsen, m/v , går mot oändligheten till följd av den fullständiga automatiseringen. Ägarna av produktionsmedlen kan låta maskinerna producera de kvantiteter de önskar, och det är fullt möjligt att de låter de arbetslösa betala med sina socialbidrag för de produkter monopolägarklassen behagar sälja. På detta sätt kan

medlemmarna av denna klass ransonera penningmedel för egen räkning för att köpa upp den tomtmark (eller de ungmör) som faller dem i smaken, de antikviteter som ännu står att få och de frimärken med feltryck som denna helautomatiserade, men vrånga, värld fascinerar av. Gränsnytteteorierna kommer att fira sina största triumfer.²

Två slags teorier

Arbetsvärdeläran kan, som redan framkommit, ses på åtminstone två sätt. Å ena sidan kan den betraktas som en *approximativ prisbildningsteori* och den får i så fall finna sig i att bli jämförd med andra teorier som ger sig ut för att förklara de relativa priserna – t.ex. teorier om imperfekt konkurrens. Det är fullt tänkbart att arbetsvärdeläran i vissa fall skulle klara sig mycket väl vid en sådan jämförelse, (Mandel ger flera intressanta historiska exempel på situationer där arbetstiden varit avgörande för bytesvärdet) men dess överlägsenhet kan därmed inte anses vara bevisad för alla tänkbara fall.

Å andra sidan är det möjligt att se arbetsvärdeläran som en *normativ teori* med ett innehåll som, till skillnad från t.ex. gängse välfärdsteori, samtidigt är positivt, som pekar på en potentialitet som är realiserbar och förenlig med arbetarklassens intressen. Medan välfärdsteorin ställer upp idealsituationer, t.ex. ”fullständig konkurrens på samtliga varu- och faktormarknader”, som inte är allvarligt menade av sina förespråkare, (när det kommer till kritan talar de för strukturrationaliseringar, ökad stordrift och ett vidgat samarbete mellan stat och näringsliv) utgör arbetsvärdeläran en mycket effektiv kritik av det kapitalistiska samhället. Det är möjligt att på basen av den hävda att det endast är knappheten på arbetstid som gör att varor som produceras regelbundet betingar ett *nödvändigt pris*. Om det bara funnes arbetskraft så skulle kapitalvaror kunna produceras praktiskt taget ad infinitum, det enda som krävs för att vi skall få fler diamanter är att vi ägnar en längre tid åt diamantsökande, o.s.v. Vad arbetsvärdeläran säger är att det är *möjligt* att framställa alla de varor som vi producerar utan att någon enskild behöver erhålla en ränta för nedlagt kapital eller ett arrende för den jord som han äger. Den har karaktären av en kritisk teori som visar den reella möjligheten av ett socialistiskt samhälle utan privat ägande av produktionsmedlen och jorden.

Det är alltså två omständigheter som kan sägas göra arbetsvärdeläran giltig – till en kritisk teori. För det första framhåller den en egenskap hos verkligheten, nämligen det förhållandet att det inte är nödvändigt för upprätthållandet av produktionen att ägarna av produktionsmedlen exproprierar det ekonomiska överskottet. För det andra är den en normativ teori som hävdar de förtrycktas intressen: det är riktigt att se arbete som den enda värdeskapande faktorn, (vare sig en naturlig eller en artificiellt framkallad knapphet kan rimligen kallas värdeskapande) och det är därför rätt att arbetarklassen erhåller rätten att avgöra produktionens och distributionens inriktning. Men arbetsvärdeläran behöver inte vara giltig endast för medlemmar av arbetarklassen. Även den som förkastar mänsklig förnedring och iögonfallande inkomstolikheter kan, sedan han väl funnit att hans värderingar måste innebära ett förkastande av jordvärdeläran och bruksvärdeläran, ansluta sig till arbetsvärdeläran och till någon form av socialism.

Arbetsvärdeläran i socialistiska samhällen

Ett viktigt problem reser sig emellertid här: vilken roll kan arbetsvärdeläran tänkas spela i ett socialistiskt samhälle? I och med slopandet av enskildas äganderätt till kapital och jord

² Jmfr. Mandels "bevis" för "profitens ständiga minskning". I profitsatsen $m/(k+v)$ kan det konstanta kapitalet k växa utan gräns, vilket däremot, enligt Mandel, mervärdesatsen m/v inte kan göra, då arbetaren alltid kräver en, om också än så liten, ersättning v för att kunna arbeta. Men något logiskt hinder för v att sjunka till noll existerar inte. Vid en fullständig automatisering kan faktiskt "arbetarna" förtjäna sitt livsuppehälle "på noll minuter och noll sekunder".

förlorar arbetsvärdeläran sin kritiska styrka. Den kan visserligen användas för att skapa ett prissystem, men det är sannolikt att det är enklare att använda andra principer för prissättningen, isynnerhet som den snabba utvecklingen av tekniken och de samhällsliga behoven kräver ett flexibelt prissystem. I värsta fall kan arbetsvärdeläran komma att användas i ett konservativt syfte för att bevara en byråkratisk elits positioner, ("Ett mer kvalificerat arbete skapar ett större värde och skall följaktligen ersättas med en högre lön") och därigenom hindra en utveckling enligt parollen "av envar efter hans förmåga och åt envar efter hans behov".

I sin tillämpning av arbetsvärdeläran råkar Mandel ut för flera fallgropar. Vid behandlingen av produktionens anpassning till förändrad teknik och förändrade behov (exemplet med vagns- och bilindustrin) och av de pekuniära incitamentens betydelse för utbildningen ("Vad skulle exempelvis hända om en timmes arbete av en okvalificerad arbetare inte längre skulle frambringa mindre värde än en timme av en kvalificerad? Ingen skulle vilja utbilda sig.") kommer han till slutsatser som skadar dem som har ett okvalificerat, tungt, tråkigt och illa betalt arbete och dem som i första hand hotas av arbetslöshet. Det är alltså skäl för vänstern att ständigt se över sina teoretiska positioner för att med en större klarsyn gripa sig an sitt arbete för de förtrycktas sak.

Ernest Mandel svarar:

Det är naturligtvis omöjligt att summera Marx' ekonomiska teorier, utvecklade på tusentals sidor tryckt text som de är, på mindre än hundra sidor. Varje försök att göra det måste leda till överförenklingar. Inte desto mindre är det nödvändigt att presentera sådana sammanställningar för att intressera olika grupper av människor – arbetare, studenter och ungdom i allmänhet – för någonting som de ännu inte känner till och som förefaller dem att vara svårt att förstå, t.ex. om de ser efter i första kapitlet av första delen av "Kapitalet". Avsikten med en sådan sammanställning är tvåfaldig: 1) att uppväcka intresse och att få folk att läsa och studera Marx' egna skrifter mera grundligt, 2) att försöka framställa de *väsentliga* elementen av Marx' ekonomiska teorier på ett koherent sätt.

Arbetsvärdelärans roll

Olika människor och olika riktningar kan vara av olika uppfattningar beträffande den sista punkten. Jag kan endast upprepa min egen övertygelse. Jag tror att Marx' ekonomiska teori framförallt är en *socialekonomisk* teori; att Marx på ett övertygande sätt visar att "pure economics", dvs. reduktionen av förhållanden mellan människor och sociala klasser till förhållanden mellan människor och ting, är "falskt medvetande", "ideologi", dvs. att falla offer för det skenbara och att brista i förståelse för vad som verkligen olika ekonomiska aktiviteter innebär. Jag tror därför att indelningen av nationalprodukten i en nödvändig och i en överskottsdel (av vilken det kapitalistiska mervärdet endast är ett specialfall) är den viktigaste *förbindelselänken* mellan Marx som historiker, sociolog och ekonomisk teoretiker, och att det är denna *förbindelselänk* som arbetsvärdeläran handlar om. Det är klart att man, om man har en sådan övertygelse, finner det omöjligt att framställa Marx' ekonomiska teorier utan att referera till arbetsvärdeläran och utan att bevisa dess giltighet.

Marx gör ingen skillnad mellan "bytesvärde" och "värde". Dessa två beteckningar är omöjliga att skilja åt hos honom. Han gör en distinktion mellan "värde" (*alias* bytesvärde) och "marknadspris", av vilka det senare oscillerar kring det första enligt "utbudets och efterfrågans lag". Under kapitalismen blir "värdet" (*alias* bytesvärdet) "produktionspriset" som en följd av konkurrensen mellan kapitalen. Åtskillnaden måste därför göras mellan "produktionspris" (*alias* värde, *alias* bytesvärde) och "marknadspris", även här det senare oscillerande kring det första. Jag förklarar detta "produktionspris" i kapitlet om utjämnningen av profitsatsen istället

för att förklara det i de första kapitlen; detta därför att jag önskar få fram arbetsvärdelärans *essens* för den oförberedda läsaren.

Jag håller inte med om anmärkningen att jag inte skulle använda mig av arbetsvärdeläran i min analys av nykapitalismen. Hela min analys av den permanenta inflationen och om oundvikligheten av recessioner baserar sig på arbetsvärdeläran.

Jag baserar mig inte på Kondratieffcykeln. Jag framhåller endast att långa konjunkturvågor faktiskt förekommer i kapitalismens historia. Det är en sak att säga att de inte förklarats tillräckligt – det är en helt annan sak att påstå att de inte existerar. Statistiskt material är ganska övertygande när det gäller att bevisa att vi hade en period av snabb expansion 1849-1875, en period av långsam expansion 1875-1900, en snabb expansion igen 1900-1920, på det hela taget stagnation 1920 –1940 (eller 1945) och på nytt en mycket snabb expansion från 1940-45 till 1965-70. Jag känner inte till något försök att statistiskt motbevisa denna periodicitet.

Bevisen för arbetsvärdelärans giltighet

För Marx var arbetsvärdeläran säkerligen inte ett enkelt försök att ”bevisa” rättvisan av arbetarnas sak genom att visa att produktion var möjlig utan härskande klasser – en tes som ”bevisats” av hundratusentals år av mänsklig historia, och som inte behöver några ytterligare ”bevis” av en rent ekonomisk karaktär – eller ett ”bevis” för att endast arbetare skapar värde. Den var ett försök att förklara det kapitalistiska produktionssättets (och f.ö. även till vissa delar andra varuproducerande samhällens) inre funktionssätt och rörelselagar. Genom att följa den metod som jag använt mig av i min lilla ”Introduktion” har jag försökt att troget summera Marx egna tankar, istället för att ersätta dem med sådant som han inte tänkte.

Det analytiska beviset av arbetsvärdeläran skulle under inga omständigheter kunna användas av en jordägande klass (för att inte tala om en slavägande) för att visa att jord är ”den knappa produktionsfaktorn”. Det är omöjligt att sönderdela alla priser till ”jordpriser” – det är oundgängligen så att man måste sönderdela alla priser till arbetsinsatser om man går tillräckligt långt i analysen. Fysiokraterna härledde inte alla inkomster till ”jord”; de härledde dem till jordbruksarbete, vilket är något helt annat. Och om de gjorde misstaget att endast se *jordbruksarbetet* (och inte det industriella arbetet) som värdeskapande, så berodde det på att den största delen av industriarbetarna under deras tid framställde lyxartiklar för den härskande klassen, och att fysiokraterna korrekt förstod att det mervärde som byttes ut mot dessa produkter, utgjorde en expropriering av värde som tidigare producerats av jordbruksarbetarna. Men så snart industriarbetet även producerar redskap (bl.a. jordbruksredskap) och konsumtionsmedel för producenterna (såväl inom jordbruket som industrin) så bör även fysiokraternas logik leda till att alla priser och allt värde kan återföras på arbete *tout court*, och inte endast till jordbruksarbete.

Beviset för arbetsvärdeläran ”genom reduktion till det absurda” är helt korrekt. I fall av total automatisering, totalt uteslutande av mänskligt arbete från all produktion (inkl. de s.k. service-näringarna) kan varuproduktion inte fortsätta att existera, genom att produktionen inte genererar penninginkomster, och genom att arbetarna inte kan sälja sin arbetskraft till någon då ingen behöver det. Naturligtvis har den uppkomna situationen ingenting gemensamt med kapitalistisk varuproduktion baserad på *utbyte*.

Om ”kapitalisterna” fortsättningsvis bevarar sin klassmakt och ransonerar ut produkterna, så är de överhuvudtaget inte kapitalister, utan skulle kunna jämföras med den härskande klassen under antiken, som fördelade fria nyttigheter till proletärerna under denna epok. Förvisso ”byter” de inte dessa nyttigheter mot arbetskraft emedan de inte har någon användning för denna arbetskraft. Följaktligen har varuproduktionen försvunnit och med varuproduktionen bytesvärdet, *quod erat demonstrandum*. Att säga att den härskande klassen behåller alla icke-

producerbara nyttigheter för sig själv, som tomtmark, jungfrur, antikviteter, frimärken med feltryck osv., är att förväxla bruksvärde och bytesvärde. Om man säger att de byter dessa nyttigheter sinsemellan (dvs. inom den härskande klassen) skulle det uppenbarligen inte vara fråga om ekonomiska handlingar, utan spel rätt och slätt.

Vad kritikern av mitt ”bevis genom reduktion till det absurda” inte tycks ha förstått är det faktum att varuproduktion, och därigenom bytesvärde, förutsätter *vissa förhållanden mellan människor*: samhällelig arbetsfördelning, individuellt ägande av varorna och, under kapitalism, åtskiljande av mänskligt arbete från produktionsmedlen. Att tro att ”varuproduktion” skulle kunna fortsätta när den sociala arbetsfördelningen försvunnit, att ”bytesvärde” kvarlever när nyttigheter delas ut fritt (vilket inte är varuproduktion), att vi kan ha ”kapitalism” när det inte längre råder något utbyte mellan kapital och arbete eller t.o.m. penningbidrag när det inte existerar något mervärde, endast understryker riktigheten av mitt bevis. Dessa är uppenbarligen absurda antaganden, vilket befäster att gränsnytteteorin är absurd i grunden.

Den fallande profitsatsen

Mervärdessatsen m/v kan inte växa utan gräns, emedan vid full automation när v blir noll, m inte blir oändligt; det blir också noll. Kritikern har glömt bort att *mänskligt* arbete endast kan producera mervärde. När det mänskliga arbetet försvinner växer inte mervärdet – det försvinner också. Det existerar alltså en absolut gräns för mervärdessatsens tillväxt, medan det inte finns någon gräns för mervärdesatsens tillväxt, medan det inte finns någon gräns för ökningen av kapitalets organiska sammansättning.

Problemet blir klart om man reducerar värdeberäkningen till sin verkliga inre natur, dvs. användandet av levande arbete mätt i arbetstid. Låt oss anta att den totala arbetande befolkningen i ett land är 1 miljon och att de arbetar 2000 timmar var per år. Det totala värdet av det producerade utgör då 2 miljarder arbetstimmar. Genom arbetsproduktivitetens tillväxt kommer delningen av dessa 2 miljarder mellan löner och mervärde till att börja med att skifta till mervärdets fördel. Först kan den vara 1 miljard i löner och 1 miljard i mervärde – sedan 800 miljoner i löner och 1,2 miljarder i mervärde etc.

Men vad inträffar när vi kommer närmare och närmare den fullständiga automatiseringen? Inte bara sjunker den totala lönesumman snabbt (till 400 miljoner timmar, 200 miljoner timmar, 100 miljoner timmar osv.) men även *värdet av den totala produktionen sjunker*. Antalet arbetare sjunker till 500.000, 300.000, 200.000; antalet arbetade timmar under ett år sjunker från 50 40-timmarsveckor till 45 35-timmars, 45 30-timmars osv. Detta innebär att mervärdet, och därmed mervärdesatsen, inte kommer att stiga i samma takt som lönerna sjunker, och fr.o.m. någon punkt börjar det t.o.m. att minska. Under samma tid fortsätter kapitalets organiska sammansättning att växa (det må sedan vara med en fallande tillväxttakt) emedan den väldiga ackumuleringen av *tidigare* arbete fortsätter att växa som en allt större del av det löpande mervärdet. Så allt närmare vi kommer en full automatisering desto mer framträdande blir motsättningen mellan tillväxten av kapitalets organiska sammansättning och den mycket lägre ökningen, stagnationen eller t.o.m. minskningen av mervärdesatsen (som en följd av det snabba försvinnandet av levande arbete från produktionsprocessen). Den sjunkande profitsatsen blir ett dödligt hot mot systemet.

Arbetets värde under socialismen

Arbetsvärdeläran har ingen som helst roll i ett socialistiskt samhälle av den enkla anledningen att, som Marx underströk dussintals gånger, det inte finns någon varuproduktion, och följaktligen inte heller någon värdeproduktion, under socialism. Vad beträffar övergångsperioden mellan kapitalism och socialism, så kvarlever varuproduktion, men den begynner att vittra

bort. Arbetsvärdeläran kunde säkerligen inte användas som ett försvar för inkomstskillnader som följd av olikheter i skolning, när (1) skolningen blir allmän, dvs. oskolad arbetskraft försvinner från ekonomin, vilket redan är fallet idag), (2) *samhället* står för skolningskostnaderna, inkl. de s.k. ”studentlönerna”.

I själva verket tvingades apologetiska ideologer i Sovjetunionen och Östeuropa, att öppet överge arbetsvärdeläran och att hävda att lönerna bestäms av arbetskvantitet *och kvalitet*, för att rättfärdiggöra de väldiga löneskillnaderna ... denna ”kvalitet” mätt genom varje arbetstyps nytthet för samhället! Här finner vi en bastardisk kombination av marginalism och arbetsvärdelära – men förvisso inte en ren arbetsvärdelära. Det faktum att en marskalk, en sekreterare i centralkommittén eller en prima ballerina har en inkomst 50 eller 100 gånger en arbetares kan säkerligen inte förklaras av det att det ”kostar” 50 eller 100 gånger mer arbete (dvs. räcker 50 eller 100 gånger längre!) att uppnå dessa färdigheter än en ingenjör eller en specialist i elektronik. Att rättfärdiggöra dessa löneskillnader går endast om man söker efter ”nyttö”-skäl, vilket alltså än en gång visar deras godtycklighet och apologetiska natur,

Ernest Mandel

Övers. av J.O.A.

Jan Otto Andersson: Replik

Det är mycket glädjande att Ernest Mandel givit sig tid att ta upp mina anmärkningar i anslutning till han ”Introduktion”. Såvitt jag kan se hänger hans två huvudbevis för arbetsvärdelärens riktighet på definitionerna av begreppen ”vara” och ”bytesvärde”. Dessa bevis grundar sig alltså på teorins logiska konsistens. Men att arbetsvärdeläran definitionsmässigt är sann är av ett begränsat intresse. Betydligt viktigare är att visa dess anknytning till reella problem – en anknytning som man inte kan bevisa, men väl ge argument för. I sin nyligen till engelska översatta bok, *Marxist Economic Theory*, ger Mandel flera goda sådana argument.

Som en randanmärkning till Mandels svar skulle jag vilja framhålla att Marx i en del fall gör en distinktion mellan ”värde” och ”bytesvärde” – det senare är en *form* som det förra kan anta. En mer allvarlig anmärkning är att den fallande profitsatsen inte kan behandlas på mandelskt vis. Vid fullständig automatisering blir såväl mervärdesatsen som kapitalets organiska sammansättning lika med 0/0, eftersom alla kostnader, inklusive kostnaderna för det konstanta kapitalet (förslitning och råmaterial), mäts i arbetstid. Det är alltså fel att hävda att mervärdesatsen av logiska skäl inte kan hålla jämna steg med förändringarna i kapitalets organiska sammansättning.

J.O.A.